Το όνομα της υποκρισίας

Με δυο λέξεις, «ανατολικό ζήτημα» σημαίνει το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για την τύχη των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και το μέλημά τους να φύγουν οι Τούρκοι από την Ευρώπη. Με αυτή την έννοια, το «ανατολικό ζήτημα» είναι στην ουσία του «βαλκανικό ζήτημα». Και αντικατοπτρίζει την προαιώνια υποκρισία των Ευρωπαίων, καθώς ο κοινός πόθος να φύγουν οι Τούρκοι από τα Βαλκάνια απλά συνόδευε την κρυφή επιθυμία του καθένα, να αρπάξει τα εδάφη αυτά για λογαριασμό του. Κι αυτή η ανειλικρινής πολιτική είναι που επέτρεψε στην Τουρκία να κατέχει ακόμα και σήμερα ευρωπαϊκά εδάφη και να έχει μετατραπεί στον χαϊδεμένο ταραχοποιό της περιοχής. Επειδή, κάθε φορά που κάποιοι πλησίαζαν να επιτύχουν την έξωση των Τούρκων από τα Βαλκάνια, έβρισκαν απέναντί τους απειλητικούς τους άλλους της παρέας. Η χοντρή διαπραγμάτευση ανάμεσα στην Αικατερίνη της Ρωσίας και τον Ιωσήφ Β' της Αυστρίας για το «ελληνικό σχέδιο», η προσπάθεια του δεύτερου να βάλει στο παιχνίδι και τους Βενετσιάνους αλλά κυρίως το βέτο των Άγγλων, των Πρώσων, ακόμα και των Σουηδών, καθρεφτίζουν ανάγλυφη την εικόνα της ουσίας του «ανατολικού ζητήματος».

Το πρώτο βήμα για την οικοδόμηση του προβλήματος ήταν η συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699), όχι μόνον επειδή έδωσε στους Ευρωπαίους το δικαίωμα της «διαμεσολάβησης» σε καιρό πολέμου, αλλά και διότι περιελάμβανε και τον όρο της απαλλαγής των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από κάθε φορολογία που βάραινε μόνον αυτούς. Ήταν η πρώτη συνθήκη που μεριμνούσε για υπόδουλους των Τούρκων. Η δεύτερη και κυριότερη ήταν η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), που κατέστησε τη Ρωσία προστάτη των χριστιανών υπηκόων της Τουρκίας. Γι' αυτό, η τυπική αρχή του «ανατολικού ζητήματος» τοποθετείται στη χρονιά αυτή. Βέβαια, στα επόμενα 150 χρόνια, οι υπόδουλοι λαοί ανέλαβαν να λύσουν μόνοι τους το πρόβλημα και να διώξουν τους Τούρκους από σχεδόν ολόκληρη την Βαλκανική χερσόνησο. Και μάλιστα, το κατόρθωσαν πετυχαίνοντας ταυτόχρονα να μην έχουν άλλους διαδόχους δυνάστες πάνω από το κεφάλι τους. Κι αυτό δεν τους το συγχώρησαν ούτε οι Ρώσοι ούτε οι Γερμανοί ούτε οι Αγγλογάλλοι. Και, φυσικά, ούτε οι Τούρκοι.

Ευρωπαίων αναδίπλωση

Στις αρχές του ΙΗ' αιώνα, τρία κράτη θηρία χτίζονταν στην Βόρεια Ευρώπη: Η στραμμένη προς τη Δύση και τον Νότο Πρωσία, η Σουηδία του Καρόλου ΙΒ', που ξεχείλιζε από τη Σκανδιναβία στις χώρες της Βαλτικής, και η Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου. Ο Κάρολος έγινε βασιλιάς στα 15 του χρόνια κι όργωνε με τον στρατό του τις παγωμένες πεδιάδες του Βορρά. Νίκησε πολλές φορές τις ρωσικές στρατιές προχωρώντας όλο και πιο μακριά από την χώρα του. Η Ρωσία, όμως, είναι ανεξάντλητη σε ανθρώπινο δυναμικό. Η καθοριστική μάχη έγινε στην Πολτάβα της Ουκρανίας στα 1709. Αυτή την φορά, ο Πέτρος νίκησε. Και νίκησε κατά κράτος. Ο 27χρονος πια Σουηδός αναγκάστηκε να περάσει στα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας για να γλιτώσει. Η φήμη του είχε προηγηθεί. Και η όλη του παρουσία γοήτευσε τον σουλτάνο Αχμέτ Γ' (1703 - 1730), που μόλις πρόσφατα είχε χορτάσει τις σφαγές των οπαδών του μεταρρυθμιστή προκατόχου του. Ο Κάρολος ΙΒ' δεν δυσκολεύτηκε να πείσει τον Αχμέτ να ξεκινήσει πόλεμο κατά της Ρωσίας και της Πολωνίας. Ο Πέτρος εισέβαλε στη Μολδαβία αλλά εγκλωβίστηκε κοντά στον ποταμό Προύθο, καθώς κινήθηκαν εναντίον του και οι Τάταροι (1711). Το ρωσικό χρυσάφι έπεισε τον Μεγάλο Βεζίρη να προχωρήσει σε υπογραφή ειρήνης, παρά την έντονη αντίδραση του Καρόλου ΙΒ'. Η «συνθήκη του Προύθου» (1711) ανέτρεψε εκείνη του Κάρλοβιτς, σε ότι αφορούσε τους Ρώσους που έχασαν το Αζόφ.

Όμως, ο πόλεμος με τους Τούρκους ξεσήκωσε τους Έλληνες που τραγουδούσαν στο όνομά του Πέτρου. Εξέδωσε προκήρυξη με την οποία τους καλούσε να επαναστατήσουν και ονόμασε τον εαυτό του «Ρωσογραικών αυτοκράτορα» εξάπτοντας τη φαντασία. Στις ελληνικές εκκλησιές, μνημόνευαν το όνομά του κι ο Αγαθάγγελος προφήτευε τον λυτρωμό που θα έφερνε το ξανθό γένος.

Ήταν η πρώτη εκδήλωση του ρωσικού ενδιαφέροντος για έξοδο στο Αιγαίο. Ως το τέλος του αιώνα, οι Έλληνες είχαν να υποφέρουν πολλά, κυρίως στα χρόνια της Μεγάλης Αικατερίνης.

Στις 22 Οκτωβρίου του 1721, ο Μεγάλος Πέτρος ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας πασών των Ρωσιών, εγκαταλείποντας τον τίτλο του τσάρου και του «Ρωσογραικών αυτοκράτορα».

Νωρίτερα, στα 1714, ο Αχμέτ πήρε είδηση ότι οι Βενετσιάνοι υποδαύλιζαν τους Μαυροβούνιους να κινηθούν ενάντιά του. Απάντησε με μιαν εκστρατεία αστραπή: Τους πήρε την Πελοπόννησο και τα εδάφη τους στην Δαλματία, ανατρέποντας τη συνθήκη και σε ότι αφορούσε τους Βενετσιάνους. Η Αυστρία διαμαρτυρήθηκε για να πάρει την απάντηση ότι η Τουρκία δεν αναγνώριζε πια τη συνθήκη αυτή. Η αυστριακή ανταπάντηση ήταν μια εισβολή στη Σερβία (1716). Τα τουρκικά στρατεύματα υποχώρησαν ως την Αδριανούπολη αλλά

κινήθηκαν πάλι οι «διαμεσολαβητές» Άγγλοι και Ολλανδοί, αυτή τη φορά υπέρ του σουλτάνου. Η συνθήκη του Πασάροβιτς (1718), μιας πόλης στη Σερβία, πάνω στον ποταμό Μοράβα, ανέτρεψε και τις υπόλοιπες εδαφικές ρυθμίσεις εκείνης του Καρλοβιτς, που τελικά δεν είχε ζωή ούτε είκοσι χρόνων: Η Αυστρία πήρε και την υπόλοιπη Ουγγαρία, την Βόρεια Σερβία μαζί με το Βελιγράδι κι όλη την Δυτική Βλαχία ως τον ποταμό Αλούτα. Στην Βενετία αποδόθηκαν κάποια σημεία της Δαλματίας και της Ηπείρου.

Ο Αχμέτ εκθρονίστηκε το 1730. Τον διαδέχτηκε ο Μαχμούτ Α' (1730 - 1754), ενώ στην Ευρώπη λυσσομανούσε ο πόλεμος για την διαδοχή στην Πολωνία. Ο Γάλλος πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη, Βιλνέβ. πίεζε τον σουλτάνο, στο όνομα της παλιάς τουρκογαλλικής φιλίας, να κινηθεί ενάντια στη Ρωσία. Όταν ο Μαχμούτ το αποφάσισε (1736), ο πόλεμος για τη διαδοχή της Πολωνίας είχε τελειώσει (1735) και οι εμπόλεμοι βρίσκονταν στην διαδικασία ειρήνευσης. Έτσι, οι Ρώσοι απάντησαν με μια νικηφόρα προέλαση προς τον Δούναβη (1736) και οι Αυστριακοί, αφού δεν μπόρεσαν να επιβάλουν στους εμπολέμους ανακωχή, μπήκαν (1737) στη Νότια Σερβία και στην Βλαχία, ενώ 22.000 κάτοικοι της Βουλγαρίας περνούσαν τον Δούναβη για να βρουν ησυχία στην Βλαχία. Ξαναμπήκαν στη μέση οι «διαμεσολαβητές» Άγγλοι και Ολλανδοί αλλά, ώσπου να τα βρουν με τους εμπολέμους, οι Τούρκοι περνούσαν στην αντεπίθεση και τσάκιζαν τους Αυστριακούς σε όλα τα μέτωπα, ενώ έχαναν τις μάχες με τους Ρώσους στη Μολδαβία. Στους «διαμεσολαβητές» προστέθηκαν και οι Γάλλοι. Ο Μαχμούτ έβαλε όρο να του επιστραφεί το Βελιγράδι. Αναγκαστικά, οι Αυστριακοί πείστηκαν, ενώ στις διαπραγματεύσεις προσήλθαν και οι Ρώσοι που δεν ήθελαν να συνεχίσουν τον πόλεμο μόνοι. Η συνθήκη του Βελιγραδίου (1739) υποχρέωσε την Αυστρία να παραδώσει όλα τα εδάφη νότια του Δούναβη και του Σαύου, ενώ η Ρωσία δέχτηκε να μη διατηρεί πολεμικό στόλο στον Εύξεινο Πόντο.

Ακολούθησαν τριάντα ειρηνικά χρόνια.

Οι Έλληνες τον ΙΗ΄ αιώ να

Χωρίς το παιδομάζωμα, που είχε καταργηθεί πάνω από μισόν αιώνα πριν, και την βαριά οικονομική καταπίεση, από την οποία απαλλάχτηκαν το 1699, οι Έλληνες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας μπήκαν στον ΙΗ' αιώνα με γοργούς ρυθμούς ανάπτυξης. Εξακολουθούσαν να βρίσκονται στο έλεος της ανεξέλεγκτης εξουσίας αλλά κατάφεραν να φτάσουν σε υψηλά επίπεδα ευημερίας, χωρίς να λείπουν οι ανισότητες. Σε αντίθεση με τους υπόλοιπους λαούς

των Βαλκανίων, μορφώνονταν στα σχολεία που υπήρχαν σε κάθε πόλη ή από τους ιερωμένους στα χωριά. Η Μεγάλη Σχολή του Γένους, που λειτουργούσε στην Κωνσταντινούπολη από το 1454, έβγαζε συνεχώς διαπρεπείς λόγιους και παθιασμένους δασκάλους που στελέχωναν τα μικρότερα σχολεία. Τα Ιόνια νησιά είχαν μεταβληθεί σε μορφωτικά κέντρα και η άμεση επαφή των κατοίκων τους με τη Δύση τους έκανε κοινωνούς των πολιτιστικών ρευμάτων. Οι πλούσιοι, οι κοινότητες, το πατριαρχείο και οι ηγεμόνες των παραδουνάβιων περιοχών χρηματοδοτούσαν τα σχολεία, ενώ ελληνικά βιβλία τυπώνονταν στην Δύση: εκκλησιαστικά στην Βενετία, λεξικά, γραμματικές, κείμενα αρχαίων συγγραφέων και επιστημονικά συγγράμματα. Από το 1627, τυπογραφείο λειτουργούσε και στο πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Και η μόρφωση άνοιξε τον δρόμο για τις κυβερνητικές θέσεις.

Σε λίγο καιρό, οι κύριοι όλων των χριστιανών Τούρκοι παραχωρούσαν μέρος της εξουσίας στους Έλληνες που μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα με την διοίκηση. Λίγοι στην αρχή και σε χαμηλούς βαθμούς της ιεραρχίας, πολλοί στη συνέχεια και σε εμπιστευτικές θέσεις. Οι διεθνείς σχέσεις με την Δύση απαιτούσαν λεπτούς χειρισμούς που μόνο διπλωμάτες καριέρας μπορούσαν να τους βγάλουν πέρα. Οι Έλληνες αναρριχήθηκαν στις θέσεις του μεγάλου διερμηνέα, ουσιαστικά συμπληρωματικού υπουργού Εξωτερικών, και του διερμηνέα του στόλου, που ήταν ο πολιτικός διοικητής πλάι στον ναύαρχο. Διερμηνείς, μεταφραστές, γραμματείς στην διοίκηση ήταν θέσεις προσιτές στους Έλληνες, ενώ από το αριστοκρατικό Φανάρι προέρχονταν κατά κύριο λόγο όλοι όσοι προορίζονταν για τα πατριαρχικά αξιώματα ή για ηγεμόνες στην Βλαχία και τη Μολδαβία.

Στους αντίποδες, οι γεωργικοί πληθυσμοί δε διέφεραν από τους αντίστοιχους των άλλων λαών εκτός από το ότι πολλοί Έλληνες γεωργοί και κτηνοτρόφοι γνώριζαν γραφή και ανάγνωση. Όμως, ένας ακόμα σημαντικός τομέας οικονομικής δραστηριότητας είχε περάσει σε ελληνικά χέρια: Το εμπόριο. Ολόκληρη η εμπορική κίνηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας βρισκόταν σε χέρια είτε αλλοδαπών είτε Ελλήνων, ενώ, από τον ΙΗ' αιώνα, άρχισε να αναπτύσσεται και το ελληνικό εμπορικό ναυτικό, εξοπλισμένο να αντιμετωπίζει τους πειρατές και με την άνεση κινήσεων, που του έδινε η κάθε φορά σημαία ελεύθερης ναυσιπλοΐας.

Έτσι, πλάι στα στρατιωτικά σώματα των αρματολών και κλεφτών, οι Έλληνες έχτιζαν χωρίς να το ξέρουν και το πολεμικό τους ναυτικό. Στα τέλη του αιώνα, η γαλλική επανάσταση και ο ναυτικός αποκλεισμός της Γαλλίας έδωσαν στους Έλληνες ναυτικούς την δυνατότητα καθημερινής άσκησης στους ελιγμούς σε συνθήκες ναυμαχίας, καθώς η διάσπαση των γραμμών του αγγλικού στόλου τους προσπόριζε πλούτη και τον σεβασμό των Γάλλων. Ο κατοπινός ναύαρχος Ανδρέας Μιαούλης στα ανοιχτά της Μασσαλίας πήρε τα μαθήματα, που θα του επέτρεπαν να διασπά τις τουρκοαιγυπτιακές γραμμές και να τροφοδοτεί το πολιορκημένο Μεσολόγγι. Η ταυτόχρονη άνοδος της Ρωσίας πρόσφερε

στους Έλληνες έναν ακόμα χώρο ανάπτυξης των δραστηριοτήτων τους.

Τα Ορλοφικά και η συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή

Ο Γεώργιος Παπάζογλης ή Παπαζώλης γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1725. Στα 1766 ήταν λοχαγός του ρωσικού στρατού. Η Μεγάλη Αικατερίνη γεννήθηκε το 1729. Στα 1763 είχε απαλλαγεί από σύζυγο κι αναστολές και είχε γίνει τσαρίνα της Ρωσίας. Στα 1766, έστειλε τον λοχαγό της Γεώργιο Παπάζογλη να προετοιμάσει το έδαφος στην Ελλάδα. Ο σουλτάνος Μουσταφά Γ' (1757 - 1773) είχε συμπληρώσει έντεκα ειρηνικά χρόνια διακυβέρνησης, όταν το 1768 κάποιοι Πολωνοί κυνηγημένοι από τον ρωσικό στρατό πέρασαν τα σύνορά του. Οι Ρώσοι τους ακολούθησαν μέσα στο τουρκικό έδαφος, τους έφτασαν και τους έσφαξαν αλλά ξέχασαν να επιστρέψουν. Ο Μουσταφά δεν είχε λόγο να ενοχληθεί ιδιαίτερα από το συμβάν. Πολύ ευγενικά, ζήτησε από τον πρεσβευτή της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη να αποχωρήσει ο ρωσικός στρατός. Μόνον όταν δεν πήρε απάντηση κατάλαβε πως κάτι συνέβαινε. Ο πόλεμος κηρύχτηκε τον Οκτώβρη του 1768 στα χαρτιά. Οι εχθροπραξίες άρχισαν την επόμενη άνοιξη, ενώ ο ρωσικός στόλος με επικεφαλής τους αδελφούς Ορλόφ ξεκίνησε από τη Βαλτική, βγήκε στον Ατλαντικό, πέρασε στη Μεσόγειο κι έφτασε, το 1770, στο Αιγαίο. Οι επαναστατημένοι Έλληνες είδαν να βγαίνουν από τα πλοία τετρακόσιοι όλοι κι όλοι Ρώσοι, κάμποσοι Μαυροβούνιοι και λίγοι Κροάτες. Ο στόλος κινήθηκε να βρει τους Τούρκους που τους καταναυμάχησε στο Τσεσμέ, ενώ στη στεριά το τουρκικό λεπίδι θέριζε. Ο ρωσικός στρατός ήταν μακριά. Το 1772 πέρασε τον Δούναβη. Το 1773 απωθήθηκε πίσω αλλά η Ρωσία είχε ήδη κερδίσει τις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Την ίδια χρονιά, σουλτάνος έγινε ο Αμπντούλ Χαμίτ Α' (1773 - 1789). Ήταν 48 χρόνων και μόλις είχε βγει από την φυλακή, όπου τον είχαν στείλει όταν έκλεισε τα πέντε. Στις 9 Ιουλίου του 1774 υπέγραφε τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, ένα χωριό που σήμερα ανήκει στην Βουλγαρία.

Η συνθήκη αυτή έβαλε τη σφραγίδα στην τυπική έναρξη της διαδικασίας για την επίλυση του «ανατολικού ζητήματος», καθώς όριζε πως οι παραδουνάβιες ηγεμονίες γίνονταν αυτόνομες κάτω από τη ρωσική προστασία, η χριστιανική θρησκεία ανακηρυσσόταν προστατευόμενη στα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η Ρωσία αναδεικνυόταν προστάτισσα των υπόδουλων χριστιανών. Πέντε χρόνια αργότερα (1779), μια συμπληρωματική παράγραφος προέβλεπε ελευθερία ναυσιπλοΐας για τα πλοία που έφεραν ρωσική σημαία.

Το ανυπότακτο Μαυροβούνιο

Οι Σέρβοι απλώνονταν στη σημερινή Σερβία ως τα Σκόπια, την Ερζεγοβίνη και τις ακτές της Αδριατικής αλλά και στην περιοχή της Ζέτα. Εκεί, είχε δημιουργηθεί κρατίδιο με έδρα τη Σκόδρα και ανεξάρτητους ηγεμόνες τα μέλη της οικογένειας των Μπάλτσικι (Βάλσιοι για τους Βυζαντινούς). Ο τελευταίος τους, πέθανε στα 1421.

Τη χρονιά αυτή, στα όρια της Σκόδρας φάνηκε ο Σέρβος Λάζαρος Μπράνκοβιτς, αυτός που έμελλε μετά από χρόνια να υποταχθεί στους Οθωμανούς. Οι κάτοικοι της Ζέτα απέκρουσαν την επίθεσή του και εξέλεξαν ηγεμόνα τους τον συγγενή των Μπάλτσικι, Στέφανο, τον επονομαζόμενο Τσέρνι (Μαύρο). Ηγεμόνευσε μισό αιώνα κι έγινε ονομαστός για τον ηρωισμό του στις μάχες ενάντια στους Οθωμανούς, ως σύμμαχος του Σκεντέρμπεη, ηγεμόνα της Κρούα στη σημερινή Αλβανία.

Ο Τσέρνι πέθανε στα 1471. Τον διαδέχτηκε ο γιος του, Ιβάν Τσέρνι, που συνέχισε τους ένδοξους πολέμους του πατέρα του ενάντια στους Τούρκους. Όμως, όταν το κράτος του Σκεντέρμπεη διαλύθηκε, η Σκόδρα δεν μπορούσε να αντέξει. Εγκαταλείφθηκε (1484). Η έδρα του κρατιδίου μεταφέρθηκε στην απρόσιτη Κετίγνη, όπου ο Ιβάν Τσέρνοβιτς ίδρυσε μοναστήρι. Πέθανε στα 1490, αφήνοντας δυο γιους, τον Στανίτσα και τον Γεώργιο Τσέρνι.

Ο Στανίτσα έγινε μωαμεθανός και προσπάθησε να πάρει την εξουσία. Βρήκε τον χριστιανικό πληθυσμό της Ζέτα στο πλευρό του αδελφού του. Ο Γεώργιος παντρεύτηκε μια Βενετσιάνα αρχοντοπούλα και έγινε ο πρώτος ηγεμόνας που ενδιαφέρθηκε για την είσοδο της Ζέτα στον πολιτισμό. Οργάνωσε το κράτος του σύμφωνα με τα τότε σύγχρονα πρότυπα και εγκατέστησε τυπογραφείο, στο οποίο τυπώθηκαν πολλά θρησκευτικά βιβλία γραμμένα με το κυριλλικό αλφάβητο. Παρά τις εκπολιτιστικές του προσπάθειες, η Βενετσιάνα γυναίκα του ποτέ δεν μπόρεσε να συνηθίσει τη ζωή στο άγριο βουνό. Για να μην την κακοκαρδίσει, ο Γεώργιος παραιτήθηκε από ηγεμόνας, υπέδειξε διάδοχό του τον βλάδικα (επίσκοπο) Κετίγνης, Βαβίλα, κι έφυγε με τη γυναίκα του να ζήσουν στην πολιτισμένη Βενετία (1499).

Είτε από το όνομα Τσέρνι των τριών τελευταίων κοσμικών ηγεμόνων είτε από το ότι τα άγρια και με πυκνά δάση σκεπασμένα βουνά της Ζέτα φαίνονταν μαύρα από τη θάλασσα, οι Βενετσιάνοι είπαν την περιοχή Μόντε Νέγκρο (Monte Negro, Μαύρο Βουνό). Από το 1516, η

Ζέτα επικράτησε να ονομάζεται Μαυροβούνιο.

Ο επίσκοπος Βαβίλας δεν δυσκολεύτηκε να ενώσει κράτος και εκκλησία και να μετατρέψει το Μαυροβούνιο σε καθαρά θεοκρατική πολιτεία. Με ηγεμόνα τον κάθε φορά επίσκοπο. Οι δέκα επόμενοι (Γερμανός, Παύλος Βασίλειος, Παχώμιος Κομάνιν, Βενιαμίν, Ρουφίνος Νιέγο, Μακάριος Κορνετσάριν, Ρουφίνος Μπόλιεβιτς, Βασίλειος Βελιεκράσκι, Βησσαρίων Βάιτσα και Σάββας Καλοτζέριτς) βρίσκονταν σε διαρκείς και νικηφόρους αγώνες ενάντια στους Τούρκους, ενώ το κράτος τους ήταν αποκλεισμένο από κάθε επικοινωνία με τον έξω κόσμο, καθώς τα παράλια της Αδριατικής βρίσκονταν στην κατοχή των Βενετσιάνων και στο εσωτερικό των Βαλκανίων επικρατούσαν οι Οθωμανοί.

Ο επίσκοπος Σάββας Καλοτζέριτς εκλέχτηκε το 1695. Παρά τις νικηφόρες μάχες που έδωσε, είδε τους Οθωμανούς επιτέλους να κυριεύουν την Κετίγνη και να τη λεηλατούν. Έφυγαν αφού εγκατέστησαν τουρκική φρουρά στο συνοριακό φρούριο, Όβοντ. Μετά τον θάνατο του επισκόπου τους, οι Μαυροβούνιοι εξέλεξαν νέο, τον Δανήλο Πέτροβιτς Νιέγο.

Πρώτη δουλειά του νέου επίσκοπου ηγεμόνα ήταν να απαλλάξει το Μαυροβούνιο από την όποια τουρκική παρουσία. Στη συνέχεια, επιχείρησε να καλλιεργήσει διεθνείς επαφές. Η ηγεμονία ανέπτυξε στενές σχέσεις με την εκκολαπτόμενη Ρωσική αυτοκρατορία. Στα 1710, Ρωσία και Μαυροβούνιο υπέγραψαν συμμαχία.

Τιμώντας αυτή τη συνθήκη, οι Μαυροβούνιοι κινήθηκαν ενάντια στους Τούρκους, όταν ο Μεγάλος Πέτρος μπήκε στη Μολδαβία (1711), και σκότωσαν 20.000 σε μια μόνο μάχη που είχαν μαζί τους. Τιμώντας αυτή την αφοσίωση, ο Μεγάλος Πέτρος κάλεσε και δέχτηκε στη Ρωσία τον Μαυροβούνιο βλαδίκα (επίσκοπο ηγεμόνα) αλλά, στη συνέχεια, η θεοκρατική ηγεμονία ξεχάστηκε στην απομόνωσή της.

Τον επίσκοπο Δανήλο Πέτροβιτς Νιέγο (που ανακηρύχθηκε άγιος) διαδέχτηκε ο ανιψιός του, επίσκοπος Σάββας Β'. Στα 1750, αποσύρθηκε σε μοναστήρι. Ο εξάδελφός του, Βασίλειος, εκλέχτηκε νέος επίσκοπος αλλά μετά από λίγα χρόνια βρήκε προτιμότερο να φύγει μετανάστης στη Ρωσία.

Δυο χρόνια αργότερα, στο Μαυροβούνιο εμφανίστηκε ένας απατεώνας και δήλωσε πως είναι ο έκπτωτος τσάρος της Ρωσίας, Πέτρος (αυτός, τον οποίο από χρόνια είχε

δολοφονήσει η Αικατερίνη). Βαθιά ευγνώμονες για την τιμή που τους γινόταν, οι Μαυροβούνιοι διέκοψαν την παράδοση να διοικούνται από τον μητροπολίτη και του ανέθεσαν την ηγεμονία. Ο κύριος αυτός έζησε σαν ηγεμόνας πέντε χρόνια (1767 - 1772) και θέλησε να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις διαχωρίζοντας την εκκλησία από το κράτος. Το έμαθε ο γέρο Σάββας Β', βγήκε από το μοναστήρι, αποκατέστησε την παλιά τάξη των πραγμάτων κι έδιωξε τον απατεώνα που έζησε άλλα έξι χρόνια. Στα 1778, κάποιος τον δολοφόνησε. Ο γέρο Σάββας Β' έζησε ως το 1782.

Ο Πέτρος Πέτροβοτς Νιέγο που ακολούθησε, πήρε το όνομα Πέτρος Α' κι εξελίχθηκε σε έναν από τους πιο ένδοξους επισκόπους ηγεμόνες του Μαυροβούνιου. Συμμαχώντας με Ρώσους και Αυστριακούς, θριάμβευσε στους πολέμους ενάντια στους Οθωμανούς και πήρε τη Σκόδρα. Στη συνέχεια, πολέμησε ενάντια στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην Δαλματία και κυρίευσε την παραλιακή πόλη, Κάτταρο. Στα 1814, εξαναγκάστηκε να την επιστρέψει.

Έζησε ως το 1830 και ήταν ο πρώτος που παραχώρησε σύνταγμα, το οποίο συντάχθηκε από εκπροσώπους του λαού (σύγκλιση της «Σουψίν»).

Οι Σέρβοι τον ΙΗ' αιώ να

Στα 1754, οι μισοί από τους υπόδουλους στην Οθωμανική αυτοκρατορία, Σέρβους, ένιωσαν να γίνεται πραγματικότητα το όραμα της απαλλαγής από τους Τούρκους. Για να τους νοσταλγήσουν σχεδόν αμέσως. Με τη συνθήκη του Πασάροβιτς (1718), η Βόρεια Σερβία με το Βελιγράδι πέρασε στην αυστριακή κατοχή. Οι Σέρβοι είδαν τα χωριά τους να οργανώνονται σε στρατόπεδα και τους εαυτούς τους να μεταβάλλονται υποχρεωτικά σε φρουρούς των συνόρων. Και για να μην έχουν καμιά αμφιβολία για την ουσία της κατάστασης, είδαν και τον αρχηγό τους στον ξεσηκωμό, τελευταίο των Μπράνκοβιτς, να φυλακίζεται και να πεθαίνει στο κελί.

Τα νέα έφτασαν στους Σέρβους του Νότου, που εξακολουθούσαν να ζουν κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Κι όταν οι Αυστριακοί ξανάρχισαν τον πόλεμο (1737), ο πατριάρχης Αρσένιος Δ' βρήκε ελάχιστους πρόθυμους να βοηθήσουν. Παρ' όλα αυτά, η ήττα των Αυστριακών συνοδεύτηκε από σφαγή 20.000 χριστιανών, Σέρβων και Αλβανών. Με τη

συνθήκη του Βελιγραδίου (1739), η Σερβία ξαναπέρασε στην τουρκική κατοχή χωρίς άλλες περιπλοκές. Οι Σέρβοι, όμως, που ζούσαν στην Ουγγαρία, υπέφεραν καθώς οι Ούγγροι δεν ήθελαν συμπαγείς μάζες ορθοδόξων ανάμεσά τους και τους πίεζαν να γίνουν καθολικοί. Η κατάσταση έφτασε στο απροχώρητο, όταν και η αυτοκράτειρα της Αυστρίας, Μαρία Θηρεσία, άρχισε να παίρνει μέτρα ενάντιά τους. Μια εθνική σύνοδος των Σέρβων της Ουγγαρίας (1747) απέσπασε μόνον υποσχέσεις που ποτέ δεν υλοποιήθηκαν. Μια νέα σύνοδος (1769) είχε την ίδια τύχη. Οι Σέρβοι το πήραν απόφαση: 100.000 από αυτούς μετανάστευσαν στην ορθόδοξη Ρωσία.

Νωρίτερα, ο σουλτάνος είχε βρει τη λύση για την κατάσταση στα κατεχόμενα: Κατάργησε το σερβικό πατριαρχείο (1765) και ανέθεσε την εποπτεία των μητροπόλεων στο οικουμενικό της Κωνσταντινούπολης.

Το «ελληνικό σχέδιο»

Εκείνη που ξαναθυμήθηκε τη Σερβία, ήταν η Μεγάλη Αικατερίνη. Τη χρονιά που πετύχαινε τη διασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας για τα πλοία της στις τουρκικές θάλασσες (1779), συνέλαβε τη μεγαλόπνοη ιδέα να διαλύσει την Οθωμανική αυτοκρατορία και ζήτησε την βοήθεια του αυτοκράτορα της Αυστρίας, Ιωσήφ Β'. Οι ιδέες της ονομάστηκαν «ελληνικό σχέδιο» και περιλάμβαναν τέσσερα σημεία:

1. Συντονισμένη δράση των δύο αυτοκρατοριών για την εκδίωξη των Τούρκων από την Ευρώπη.

2. Προσάρτηση στην Αυστρία όλων των περιοχών Σερβίας, Βοσνίας, Ερζεγοβίνης και Βλαχίας δυτικά του ποταμού Αλούτα, ενώ η Ρωσία δεν θα έπαιρνε άμεσα εδαφικά ανταλλάγματα.

3. Ένωση της Βλαχίας με τη Μολδαβία και δημιουργία νέου ανεξάρτητου κράτους με το όνομα Δακία (το μεγαλύτερο τμήμα της μετέπειτα Ρουμανίας) και βασιλιά τον τότε εραστή

της, πρίγκιπα Ποτέμκιν.

4. Ολόκληρη η υπόλοιπη περιοχή, από τον Δούναβη ως το Αιγαίο και την Κρήτη θα ενωνόταν στο Βασίλειο της Ελλάδας με βασιλιά τον εγγονό της, Κωνσταντίνο, στον οποίο ήδη μάθαινε ελληνικά.

Ο Ιωσήφ Β' αντιπρότεινε να μπουν στο παιχνίδι και οι Βενετσιάνοι και να πάρουν Πελοπόννησο, νησιά του Αιγαίου, Κρήτη και Κύπρο. Η Αικατερίνη αρνήθηκε. Ακολούθησε μια μακριά σε διάρκεια περίοδος ανταλλαγής επιστολών, ώσπου ο Ιωσήφ πείστηκε ν' αφήσει τους Βενετσιάνους απέξω. Η προϋπόθεση για να πετύχει το σχέδιο ήταν να συνοδευτεί η στρατιωτική δράση με ταυτόχρονη γενική εξέγερση των Ελλήνων. Πράκτορες της Ρωσίας εισέδυσαν στην Κυρίως Ελλάδα και επέστρεψαν αναφέροντας ότι 300.000 Έλληνες ήταν έτοιμοι και απλά περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να πάρουν τα όπλα. Η πληροφορία ήταν παραπάνω από ψευδής, καθώς τα ορλοφικά δεν είχαν ακόμα ξεχαστεί και η δυσπιστία ήταν διάχυτη. Η Αικατερίνη βασίστηκε και σε μια αντιπροσωπεία Ελλήνων από την Τεργέστη, που την επισκέφτηκε στην Πετρούπολη. Τους υποδέχτηκε ο εγγονός της Κωνσταντίνος και τους εντυπωσίασε μιλώντας ελληνικά. Η Αικατερίνη κατέβηκε στην Κριμαία (1787) και πέρασε κάτω από μιαν αψίδα που έγραφε υπερηφάνως «Οδός προς Βυζάντιο», ενώ ο Ιωσήφ Β' έσπευσε εκεί να τη συναντήσει για να καθορίσουν τις τελευταίες λεπτομέρειες.

Με όλα αυτά, ο Αβδούλ Χαμίτ δεν είχε καμιά αμφιβολία για το τι του ετοίμαζαν. Τους πρόλαβε, ξεκινώντας πρώτος τον πόλεμο. Οι Ρώσοι τον νίκησαν κι έφτασαν ως τον Δούναβη αλλά οι Αυστριακοί πετσοκόπηκαν. Ο πόλεμος συνεχιζόταν, όταν τον Αβδούλ Χαμίτ διαδέχτηκε ο Σελίμ Γ' (1789 - 1807). Οι Άγγλοι, Πρώσοι και Σουηδοί παρενέβησαν υπέρ της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κι απείλησαν γενική σύρραξη, ενώ οι Γάλλοι έμεναν αμέτοχοι, καθώς τους απασχολούσαν τα εσωτερικά τους (επανάσταση του 1789). Η ανακωχή συμφωνήθηκε στα 1791, ενώ στο Αιγαίο ο Λάμπρος Κατσώνης διακήρυξε την περίφημη «φανέρωσίν» του και συνέχισε μόνος, ώσπου διαπίστωσε ότι δεν μπορούσε να τα βγάλει πέρα κι αποσύρθηκε. Η συνθήκη του Ιασίου υπογράφτηκε στις 9 Γενάρη του 1792 και έθαψε οριστικά το «ελληνικό σχέδιο». Η Ρωσία, όμως, έφερε τα σύνορά της ως τον Δνείστερο και οι παραδουνάβιες ηγεμονίες έμειναν αυτόνομες με υποχρέωση της Τουρκίας να παίρνει άδεια από τους Ρώσους, όποτε ήθελε να περάσει στρατό μέσα από τα εδάφη αυτά. Για τους Έλληνες προβλέφτηκε αμνηστία και το επίσημο δικαίωμα της ελεύθερης ναυσιπλοΐας, εφόσον έφεραν ρωσική σημαία.

Η Μεγάλη Αικατερίνη πέθανε το 1796.

Οι Κροάτες και οι Βόσνιοι

Κάτω από την κυριαρχία των Αψβούργων της Αυστρίας, οι Κροάτες είδαν τα εδάφη τους να μετατρέπονται σε πεδία μαχών, όταν οι Τούρκοι εισέβαλαν στα μέρη τους. Ο πόλεμος κράτησε περίπου τριάντα χρόνια (1667 – 1698), με τους Αυστριακούς να κερδίζουν τη Σλαβονία αλλά να χάνουν την Δυτική Βοσνία. Στα χρόνια αυτά, οι Κροάτες μετανάστευσαν μαζικά στην Αυστρία, με τους Αψβούργους να προσκαλούν Σέρβους και Βόσνιους να αναλάβουν την φύλαξη της περιοχής. Κύματα μεταναστών από τη Σερβία σημειώθηκαν στα 1690 αλλά και την περίοδο 1737 – 39. Επί αυστριακής κατοχής, την διοίκηση ασκούσε κυβερνήτης διορισμένος από την Βιέννη. Στα 1809, η Αυστρία παρέδωσε την περιοχή στον Ναπολέοντα. Την είπε Βασίλειο της Ιλλυρίας.

Το βασίλειο που ο Ναπολέοντας δημιούργησε, κατέρρευσε πέντε χρόνια μετά την ίδρυσή του, καθώς ο δημιουργός του βρέθηκε προσωρινά στην Έλβα κι οριστικά στην Αγία Ελένη. Η Κροατία και η Σλαβονία περιήλθαν στους Αψβούργους της Αυστρίας και υποτάχθηκαν στις αυστριακές αρχές που βρίσκονταν στην Λουμπλιάνα (πρωτεύουσα της σημερινής Σλοβενίας). Οι Κροάτες ζούσαν στην εξαθλίωση, όπως και οι λοιποί Σλάβοι της αυτοκρατορίας.

Ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος Α’ των Αψβούργων πέθανε το 1835. Τον διαδέχτηκε ο Φερδινάνδος Α’ (1793 - 1875), για τον οποίο κανένας δε θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι διέθετε ιδιαίτερη εξυπνάδα. Ήταν ήδη βασιλιάς Βοημίας και (από το 1830) Ουγγαρίας, αν και ουσιαστικά εκείνος που βασίλευε ήταν ο αδερφός του Λουδοβίκος. Κι εκείνος που διοικούσε, ο πανίσχυρος κόμης Κλήμης Μέτερνιχ.

Οι Σλάβοι της αυτοκρατορίας ζούσαν σε άθλια κατάσταση. Στον Βορρά, οι Τσέχοι, Σλοβάκοι και Βοημοί. Στον Νότο, Σλοβένοι, Κροάτες και πολλοί Σέρβοι. Οι Τσέχοι και οι Κροάτες ανήκαν απευθείας στην Βιέννη. Οι Σλοβάκοι, οι Σλοβένοι και οι Σέρβοι ήταν υπήκοοι του «βασιλείου του Αγίου Στεφάνου» που κυβερνούσαν Ούγγροι αριστοκράτες ή μεγιστάνες του πλούτου. Οι Ούγγροι αυτοί ασκούσαν απροκάλυπτη βία. Επειδή υπέφεραν τα πάνδεινα από την κεντρική αυστριακοί διοίκηση, συμπεριφέρονταν με σκαιότητα στους υπόδουλους Σλάβους και στους Βλάχους αγρότες της Τρανσυλβανίας, όπου έφτανε η εξουσία τους. Η

γερμανική γλώσσα ήταν υποχρεωτική για όλους τους Σλάβους της αυτοκρατορίας, ενώ οι εθνικές τους γλώσσες επιζούσαν ως διάλεκτοι, μπασταρδεμένες με γερμανικό λεξιλόγιο. Ούτε λόγος δεν μπορούσε να γίνει για εθνικές συνειδήσεις.

Το παράδειγμα του Κοραή που, μερικές δεκαετίες νωρίτερα, προσπαθούσε να αφυπνίσει τους Έλληνες με συγγράμματα, εκδόσεις αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και μεταφράσεις έργων του πνεύματος, βρήκε ενθουσιώδεις μιμητές στις τάξεις των Σλάβων εξόριστων και εμιγκρέδων στη Δύση. Όπως και φωτισμένων ανθρώπων που ζούσαν στις κάτω από την αυστριακή μπότα πατρίδες τους:

Συνέλεγαν και δημοσίευαν δημοτικά τραγούδια, προχωρούσαν σε εκδόσεις παλιών σλαβικών χρονικών, έγραφαν γραμματικές των γλωσσών τους, εθνικές ιστορίες, μετέφραζαν έργα ξένων συγγραφέων. Κι ακόμα, άνοιγαν σχολεία ή πετύχαιναν να δημιουργήσουν σλαβικές έδρες σε ακαδημίες και πανεπιστήμια του εξωτερικού. Η κεντρική αυστριακή διοίκηση προσπάθησε να αντιδράσει σε όλα αυτά αλλά η παντού πανίσχυρη όταν πρόκειται να μην κάνει τίποτα γραφειοκρατία θριάμβευσε τελικά. Οι Αυστριακοί έπαψαν να ασχολούνται με το ζήτημα επιτρέποντας στους πρωτοπόρους να καλλιεργήσουν την εθνική συνείδηση των Σλάβων. Αργά αλλά μεθοδικά.

Όμως, ολόκληρος ο ΙΗ' αιώνας πέρασε με συνεχείς πολέμους Αυστριακών και Τούρκων και με τις μάχες να δίνονται στο βοσνιακό έδαφος. Οι συνθήκες του Κάρλοβιτς (1699) και του Πασάροβιτς (1718) έφερναν τις δαλματικές ακτές της Ερζεγοβίνης και τμήμα της Βόρειας Βοσνίας να γίνονται εδάφη της Αυστρίας. Η συνθήκη του Βελιγραδίου (1739) απέδωσε ολόκληρη την Βόρεια Βοσνία στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Στα 1790, οι Αυστριακοί πήραν πάλι την Βοσνία. Την έχασαν στα 1791, όταν με νέα συνθήκη ο ποταμός Σαύος έγινε βόρειο σύνορο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Αυστριακοί, Ούγγροι, Οθωμανοί και ντόπιοι καπετάνοι έγιναν πληγή για τον λαό που δεν ήξερε από ποιον πρώτον να προφυλαχτεί. Πολλοί πήραν τα βουνά κι έγιναν ληστές. Ο ΙΘ' αιώνας επεφύλασσε νέες συμφορές, καθώς κάποιες πρώτες εξεγέρσεις (από το 1804 ως το 1813, εποχή της επανάστασης και πρώτης αυτονομίας της γειτονικής Σερβίας) καταπνίγηκαν. Ο από το 1808 σουλτάνος Μαχμούτ Β' (1785 – 1839) προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις με σκοπό την ενίσχυση της κεντρικής διοίκησης και με κύριο στόχο την εξάλειψη των γενιτσάρων που πια είχαν καταντήσει πληγή και για την ίδια την αυτοκρατορία.

Οι Τουρκαλβανοί

Η αποχώρηση των Βενετσιάνων από την Πελοπόννησο, που επισημοποιήθηκε με τη συνθήκη του Πασάροβιτς (1718), δεν έμεινε χωρίς επιπτώσεις για τους ντόπιους πληθυσμούς. Η τουρκική αντεκδίκηση έπεσε βαριά πάνω στους χριστιανούς. Ολόκληρο το αρβανίτικο χωριό Λάλα εξισλαμίστηκε για να γλιτώσει το μαχαίρι. Κι αμέσως χύθηκε να σφάξει τους απίστους, Έλληνες και Αρβανίτες χριστιανούς αδιάκριτα. Από τότε καθιερώθηκε και τυπικά ο όρος «Τουρκαλβανοί» που χαρακτήριζε τους εξισλαμισμένους και φανατικούς στην υπηρεσία των Τούρκων Αρβανίτες. Στα πρώτα χρόνια, χτυπούσαν γενικά τους χριστιανούς. Με τον καιρό, άρχισαν να χαρίζονται στους Αρβανίτες χριστιανούς και να χτυπούν μόνο τους Έλληνες. Σε τρίτο στάδιο και με τη μεσολάβηση των χριστιανών ομοεθνών τους, οι μουσουλμάνοι Αρβανίτες τα βρήκαν και με τους Έλληνες χριστιανούς. Η ονομασία «Τουρκαλβανοί» χαρακτήριζε μόνο τους φανατικούς που υπηρετούσαν τους Τούρκους δυνάστες χριστιανών και μουσουλμάνων, Ελλήνων και Αρβανιτών. Οι Λαλαίοι ήταν ονομαστοί «Τουρκαλβανοί» ως τα χρόνια της επανάστασης, παρ' όλο που ένας από τους ηγέτες τους, ο Αλή Φαρμάκης, έγινε αδερφοποιητός με τον Θόδωρο Κολοκοτρώνη. Συμπτωματικά, γεννήθηκαν την ίδια χρονιά (1770). Κολοκοτρώνης και Αλή Φαρμάκης προχώρησαν στην περιβόητη ελληνοαλβανική συνεννόηση για τη δημιουργία του κράτους της «αυτόνομης Πελοποννήσου», ενώ στην άλλη άκρη των Βαλκανίων και κάποιοι άλλοι έπαιρναν την κατάσταση στα χέρια τους.

Ο Πασβάνογλου

Οι κυρτζαλήδες ήταν η επόμενη πληγή της Βουλγαρίας. Ήταν πρώην στρατιώτες, μέλη των σωμάτων ατάκτων, που ξέμειναν στην περιοχή μετά το τέλος του πολέμου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με την Αυστρία και τη Ρωσία (1791 και 1792, αντίστοιχα). Μαζεύονταν σε πολυπληθείς συμμορίες (ως και 20.000 άτομα) και λεηλατούσαν την χώρα. Ενός σώματος κυρτζαλήδων αρχηγός ήταν ο Οσμάν Πασβάνογλου ή Παζβανδίγκπου, Βόσνιος λήσταρχος. Τ ον σκότωσαν κάποια στιγμή. Ο γιος του, επίσης
Οσμάν Πασβάνογλου
ή Παζβανδίγκπου (1738 - 1807)
, ανατράφηκε στην Αλβανία, ανδραγάθησε στον πόλεμο κατά της Αυστρίας (1789) και πήρε ως αμοιβή κτήματα στην περιοχή της
Βουλγαρίας, πάνω στον Δούναβη. Μάζεψε τους κυρτζαλήδες του πατέρα του και

δυσαρεστημένους από τις μεταρρυθμίσεις γενίτσαρους, έκανε
γιουρούσι και πήρε την πόλη Βιδίνιο.
Αυτοανακηρύχτηκε πασάς την χρονιά που υπογράφηκε η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1794). Δήλωσε πίστη στον σουλτάνο αλλά τσάκισε τα στρατεύματά του, όποτε προσπάθησαν να τον βγάλουν από τη μέση, γνωρίστηκε κι έγινε φίλος με τον Ρήγα Βελεστινλή, του οποίου τις απόψεις έδειχνε να ασπάζεται, και τα κατάφερε να διοικήσει την περιοχή με αίσθημα δικαιοσύνης.

Η κεντρική διοίκηση έστειλε ενάντιά του στρατό 40.000 ανδρών με αρχηγό τον πασά Βιδινίου, Μουσταφά Μπαϊρακτάρη, τιτλούχο χωρίς περιεχόμενο, που νικήθηκε οικτρά. Ο Πασβάνογλου συγκέντρωσε στρατό 80.000 ανδρών που συνεπικουρούνταν από σεβαστό αριθμό κυρτζαλήδων, επέπεσε στις πόλεις Νικόπολη, Σιστόβιο, Ρουχτσούκι, Σόφια και, στη Σερβία, Νύσσα και Κλάδοβο, τις λεηλάτησε και απείλησε το Βελιγράδι αλλά και την περιοχή της Βλαχίας (στη σημερινή Ρουμανία).

Η Οθωμανική αυτοκρατορία παρουσίαζε τα πρώτα συμπτώματα εσωτερικής αποσύνθεσης και ο Πασβάνογλου δεν έκανε τίποτε άλλο από το να μιμηθεί τον πρώτο διδάξαντα Μαχμούτ Μπουσάτ, που, το 1750, κήρυξε την ανεξαρτησία του από την Τουρκία και ίδρυσε αλβανικό κράτος με πρωτεύουσα τη Σκόδρα, όπως αργότερα και ο Αλή πασάς της Ηπείρου.

Ο σουλτάνος αναγκάστηκε να συνδιαλαγεί μαζί του. Ο Πασβάνογλου αναγνωρίστηκε πασάς τριών ιππουρίδων (ανώτερος βαθμός πασά με έμβλημα ένα κοντάρι, από το οποίο κρέμονταν τρεις φούντες με τρίχες από ουρά αλόγου). Θέλησε να μπει και στο σώμα των γενιτσάρων ως γιολδάσης (σύντροφος). Απορρίφθηκε ως επαναστάτης.

Οχυρώθηκε στο Βιδίνιο. Όταν ο σουλτάνος έμαθε ότι ο Πασβάνογλου σταμάτησε τις ανά τα Βόρεια Βαλκάνια εκστρατείες του, έστειλε εναντίον του στρατό 120.000 ανδρών με σαράντα πυροβόλα και 15 κανονιοφόρους που ανέπλευσαν τον Δούναβη. Η πολιορκία κράτησε έξι μήνες. Στο τέλος της, ο σουλτανικός στρατός αποχώρησε και πάλι νικημένος.

Ενάντιά του στάλθηκαν άλλοι δυο στρατοί που επίσης νικήθηκαν. Όλα αυτά τα χρόνια, οι κάτοικοι της Βουλγαρίας υπέφεραν τα πάνδεινα από το πήγαιν' έλα των στρατευμάτων και από τα θέατρα των μαχών.

Στα 1803, ζήτησαν από τον Πασβάνογλου να δηλώσει υποταγή για να τον αφήσουν ήσυχο. Δήλωσε. Ο πασάς στο Ρουχτσούκι τον κάλεσε να το γλεντήσουν. Πήγε. Πάνω στο γλέντι, τον σκότωσαν μαζί με όλη την ακολουθία του.

Ο Αλή πασάς

Ο Αλή Τεπελενλής γεννήθηκε στα 1744. Ήταν γιος του Αλβανού λήσταρχου, Βελή, από το Τεπελένι κι έμεινε ορφανός πολύ νωρίς. Μεγαλωμένος πλάι στη μάνα του, την αχόρταγη κι ακόλαστη Χάμκω, ο Αλή έγινε αρχηγός συμμορίας στα 15 του. Η Χάμκω καταπάτησε τα κτήματα χωρικών του Χόρμοβου (κοντά στο Τεπελένι) και του Γαρδικιού (κοντά στη Χειμάρρα) της Αλβανίας. Χορμοβίτες και Γαρδικιώτες της έστησαν καρτέρι και τη βίασαν μαζί με την αδερφή του Αλή, Χαϊνίτσα (1762). Ο 18χρονος τότε λήσταρχος ορκίστηκε εκδίκηση.

Χάρη στην τόλμη, την ωμότητα, την υποκρισία και τις ραδιουργίες του, κατάφερε ν' απαλλαγεί από τον πασά του Δελβίνου κι έπεσε στο Χόρμοβο (1774) και κατάσφαξε τους κατοίκους παίρνοντας εκδίκηση μετά από δώδεκα ολόκληρα χρόνια. Στα 1784, έπεισε την Υψηλή Πύλη να τον κάνει δερβέναγα (επόπτη στα ορεινά περάσματα) και τον επόμενο χρόνο πασά στα Τρίκαλα. Γνωρίζοντας την τέχνη, ο Αλή μπόρεσε ν' απαλλάξει τη Θεσσαλία από τους ληστές. Στα 1788, άρπαξε το πασαλίκι της Ηπείρου από τον Αλή Ζοτ. Η Υψηλή Πύλη τον αναγνώρισε και τον διόρισε γενικό επιθεωρητή όλων των δημόσιων δρόμων. Ο Αλή ήταν τότε 44 χρόνων.

Θέλοντας να επεκτείνει την κυριαρχία του, έκανε επίθεση στο Σούλι (1790), αλλ' αποκρούστηκε. Νέα προσπάθεια (1792) είχε την ίδια τύχη. Την ίδια χρονιά πέθανε η μάνα του ορκίζοντάς τον να μην αφήσει τους Γαρδικιώτες ατιμώρητους. Ο Αλή στράφηκε στα νοτιοδυτικά. Σύντομα, κυριάρχησε στον Αμβρακικό κόλπο, έφτιαξε στόλο κι έκανε απόβαση στη Χειμάρρα, την πήρε κι έσφαξε πολλούς από τους κατοίκους της (1798). Στη συνέχεια, κατέλαβε την Βόνιτσα και την Πρέβεζα, που κατείχαν οι Γάλλοι. Ο σουλτάνος, για να τον ανταμείψει, τον ονόμασε πασά τριών ιππουρίδων (όπως είχε κάνει και με τον Πασβάνογλου) και του έδωσε τον τίτλο του βεζίρη (υπουργού). Στα 1803, πάτησε και το Σούλι κι έγινε βαλεσής (διοικητής) της Ρούμελης και προϊστάμενος δημόσιας ασφάλειας Μακεδονίας και Θράκης. Τον ίδιο καιρό, ο γιος του Βελής έγινε διοικητής της Θεσσαλίας και της Πελοποννήσου. Έτσι, ο Αλή πασάς έφτασε να είναι κύριος ολόκληρης της Ελλάδας.

Στα 1805, κάνοντας επιδρομή στο χωριό Πλησιβίτσα, είδε την Βασιλική, κόρη του Κίτσου Κονταξή, δωδεκάχρονη τότε, την ερωτεύτηκε και την άρπαξε, αν και ο ίδιος ήταν 61 χρόνων. Αργότερα, την παντρεύτηκε με αποτέλεσμα η μικρή Βασιλική να ασκήσει πάνω του μεγάλη επιρροή καταφέρνοντας πολλές φορές να τον κάνει να αλλάξει γνώμη.

Κινητικότητα

Την ώρα που ο Αλή πασάς έστηνε τα θεμέλια του ιδιότυπου κράτους του, μια αναπόφευκτη κινητικότητα σημειωνόταν γύρω από τις εθνικές ιδέες στα Βαλκάνια. Η έλλειψη των συνόρων που διευκόλυνε τις μετακινήσεις πληθυσμών βοηθούσε και στην διακίνηση των ιδεών. Οι Έλληνες απλώνονταν ως τη Σερβία, τη σημερινή Βουλγαρία, την Βλαχία και τη Μολδαβία. Κάτοικοι της Βουλγαρίας, Βλάχοι κι Αρβανίτες κατέβαιναν νότια. Στη στροφή του ΙΗ' προς τον ΙΘ' αιώνα, ο ίδιος ο Αλή έπεισε 350 οικογένειες καρβουνιάρηδων από τις Ρωμυλίες (Βουλγαρία) να μεταναστεύσουν στην Ήπειρο για να μάθουν την τέχνη και στους δικούς του υπηκόους: Έμειναν απομονωμένοι στην αρχή και μιλούσαν μόνο την δική τους γλώσσα αλλά με τον καιρό ξεθάρρεψαν. Εξελληνίστηκαν με τις επιγαμίες. Αντίθετα, οι Έλληνες άνοιγαν σχολεία στην Βουλγαρία (Τίρνοβο, Φιλιππούπολη κ.λπ.) ανοιχτά στους εκεί κατοίκους που όμως υποχρεώνονταν έτσι να μάθουν την ελληνική γλώσσα. Τον ίδιο καιρό, περιηγητές δάσκαλοι της ελληνικής γλώσσας τριγύριζαν στην ύπαιθρο κι έστηναν «ταχύρρυθμα» σχολεία, όπου ανακάλυπταν μαθητές. Η διάδοση της ελληνικής μόρφωσης έβρισκε απήχηση και πολλοί ήταν οι Σλάβοι δάσκαλοι που προθυμοποιούνταν να βοηθήσουν. Υπήρχαν, όμως, και πολλοί μοναχοί που συμμετείχαν σ' αυτή την προσπάθεια μετατρέποντας την όλη υπόθεση σε ιεραποστολική εξόρμηση. Μερικοί κάτοικοι της Βουλγαρίας εξαναγκάζονταν να μάθουν ελληνικά ακόμα και με το ζόρι. Κι ο Νικόλαος Αγιορείτης κάθισε κι έγραψε στην ελληνική γλώσσα την βιογραφία του Αγίου Ιωάννου του Ρίλου, που λάτρευαν οι εκεί χριστιανοί.

Η μόρφωση των κατοίκων της πρώην Βουλγαρίας ανέδειξε και φωτισμένους ιερωμένους που δεν έβλεπαν με καλό μάτι την απροκάλυπτη προσπάθεια ορισμένων να εξελληνίσουν τα Βαλκάνια. Ο καλόγερος Παΐσιος (Paysi), αφού μάζεψε το υλικό του, κλείστηκε στο Άγιο Όρος κι άρχισε να γράφει. Ήταν 42 χρόνων όταν κυκλοφόρησε σε χειρόγραφα αντίτυπα τη «Σλαβηνοβουλγαρική Ιστορία» του (1762). Στον πρόλογό του, καλούσε τους Βουλγάρους να μάθουν την φυλή και την γλώσσα τους, ν' αγαπούν την πατρίδα τους και να μην πιστεύουν τους Έλληνες και τους Σέρβους, οι οποίοι «τους εμπαίζουν». Οι σύγχρονοι Βούλγαροι τον

θεωρούν αντίστοιχο του Ρήγα Βελεστινλή, αλλ' ο Ρήγας εργάστηκε για την κοινή δράση των βαλκανικών λαών, ενώ ο Παΐσιος ξόδεψε τη ζωή του προσπαθώντας να αφυπνίσει την εθνική συνείδηση των ομοεθνών του με την καλλιέργεια του μίσους ενάντια στους άλλους λαούς. Η προσπάθειά του πήγε στα χαμένα για πολλούς λόγους. Ένας από τους οποίους και το ότι η διάδοση των χειρογράφων δεν μπορούσε να είναι εύκολη. Στα 1795, ο Έλληνας Αθανάσιος Παρινός τύπωνε την ελληνικά γραμμένη βιογραφία του Κλήμη, του ιεραπόστολου εκείνου που είχε εκχριστιανίσει τους Βουλγάρους. Η προσπάθεια εξελληνισμού εντάθηκε στα επόμενα χρόνια και πήρε τη μορφή σταυροφορίας. Στα 1802, ο ιερομόναχος Δανιήλ Μοσχοπολίτης κυκλοφόρησε τετράγλωσσο λεξικό, καλώντας με πολλή έπαρση Αρβανίτες, Βλάχους και Βουλγάρους «να μάθουν ελληνικά». Ο σπόρος της αντιπαράθεσης είχε ριχτεί στο χώμα.

Στη Σερβία, τα πράγματα εξελίχθηκαν πιο ομαλά. Στα 1793, ο Γιοβάν Ράιτς τύπωσε στη Βιέννη «Σύντομη Ιστορία της Σερβίας και της Βοσνίας». Ακολούθησε ο Δοσίθεος Ομπράντοβιτς (1742 - 1811), που κυκλοφόρησε την επίσης τυπωμένη «Ιστορία των Νοτιοσλάβων» (1794 - 1795). Ήταν γραμμένη στη λαϊκή σερβική γλώσσα και πρέπει να διαδόθηκε πολύ.

(τελευταία επεξεργασία, 10 Ιανουαρίου 2021)